

Etiološke teorije v novejši britanski »kritični« kriminologiji

Zoran Kanduč

Ena izmed značilnosti novejše britanske "kritične" kriminologije je v tem, da se še vedno zanima za vzroke prestopniškega vedenja. Pri tem pa se vendarle odmika od "ortodoksnega" pozitivističnega pristopa, kolikor namenja pomembno pojasnjevalno vlogo "subjektivnim dejavnikom", tj. načinu, kako posamezniki dojemajo, interpretirajo in vrednotijo objektivne (strukturno generirane) kriminogene določilnice. Bistveno subjektivna prvina je vključena že v ključno pojasnjevalno spremenljivko "levega realizma": relativno deprivacija. Britanski kritični kriminologi si prizadevajo revitalizirati oz. rekontekstualizirati "klasične" sociološke razlage kriminalitete, pri čemer pridejo do rezultatov, ki so precej blizu prenovljeni in razširjeni "splošni teoriji kriminogenega pritiska/napetosti" (Agnew). Njihova posebnost pa ostaja v tem, da bolj podrobno tematizirajo kriminogene dejavnike, ki so specifični za poznomoderno obdobje kapitalistične družbe.

Ključne besede: kriminologija, kritična kriminologija, kriminalna etiologija, levi realizem

UDK 343.9.001

Uvodna opazka

Preučevanje vzrokov "kriminalitete" nikakor ni več osrednja preokupacija kriminologije v "poznomodernih" razmerah. Pozitivistična – ne individualistična (biološka in psihološka) ne sociološka – kriminologija v zadnjem stoletju ni uspela opredeliti vzroka "kriminalnosti", in sicer ne le zaradi razvpito zamotanega razlikovanja med vzročnostjo in (statistično) korelacijo, ampak tudi (najbrž celo predvsem) zato, ker se že malone pregovorno zmuzljivi/spremenljivi "predmet" kriminologije nanaša na skrajno raznovrstno (v najboljšem primeru zgolj "formalno" poenoteno) množico vedenjskih vzorcev. "Administrativne" kriminologe zanimajo predvsem situacijske spremenljivke (pravzaprav "spremljevalke") kriminalnih "dogodkov". Za neoklasične kriminologe pa je kaznivo dejanje izraz "svobodne volje" in potemtakem zgolj nujni in zadostni razlog za pravično in dovolj zastraševalno kazen.

Pomenljiva izjema v sodobnem kriminološkem polju je – ob še vedno živahnem neopozitivizmu – "levi realizem". Poimenovanje te podvrsti britanske "kritične" kriminologije je pomensko vsekakor precej dvoumno (čeprav so ga skovali "levi realisti" sami – morda pa je takšno prav iz tega razloga). Zgolj v prvem približku je morda videti vsaj za prvo silo razumljivo. Pridevnik "levi" namreč namiguje na dobro znano "tradicionalno" politično (in ideološko) usmeritev. S to oznako se levi realizem jezikovno razlikuje in obenem še kritično oddaljuje od "desnega realizma"¹ (tj. smeri v okviru

kriminologije ameriške "nove desnice", katere najpomembnejši glasnik je slej ko prej James Q. Wilson). Po drugi strani pa se "levi realizem" očitno odmika tudi od tako imenovanega "levega idealizma", kar je retroaktivna oznaka smeri, ki se je v sedemdesetih letih prepoznavala v poimenovanih "nova", "skeptična", "kritična" ali "radikalna" kriminologija (označba "radikalna" je, mimogrede, zgolj politično "korektni" ali evfemistični izraz za pretežno marksistične kriminološke teorije).

So far, so good. Že v drugem približku pa stvari niso več tako zelo jasne. V konfuznem ozračju poznomoderne kulture je postalo hudo sporno, kaj pravzaprav spada na "levi" in kaj na "desni" rob politično-ideološkega spektra.² Precej vpraš-

stopnje zmanjšanja kriminalitete in povratništva); (4) ukrepi kriminalitetne politike morajo biti ekonomični (stroški naj bodo sorazmerni anticipiranim in doseženim učinkom). Po drugi strani pa je med obema zvrstema "realizma" opaziti več pomembnih razločkov: (a) desni realizem daje prednost "redu in zakonitosti" (*law and order*) pred socialno pravičnostjo (politične prioritete levega realizma so obratne); (b) desni realizem se opira na individualistične/neopozitivistične etiološke teorije (predvsem biološke in psihološke), medtem ko levi realizem zagovarja teorijo o družbenih vzrokih kriminalnega vedenja; (c) desni realizem izvira iz konservativne politične filozofije, levi realizem pa se oplaja iz zamisli o "demokracijskem socializmu" (kakor ga pač razumejo njegovi protagonisti).

¹ V tej zvezi je često zaslediti trditve, da sta postali vrednostni oznaki "levo" in "desno" v sodobnih razmerah že povsem zastareli in torej neuporabni. To nemara celo drži, a po vsej verjetnosti zato, ker je "levega" v poznomoderni kulturni produkciji (ne le v kriminologiji) in vsakdanjih življenjskih praksah bolj malo. Zdi se, da so "levičarji" izumirajoča človeška vrsta. V okoliščinah, kjer je politični, ekonomski, ideološki in kulturni ("posledično" pa še družboslovni) *mainstream* trdno zasidran na "desni" strani, je razlikovanje med "levim" in "desnim" morda res nepotrebno (če kajpak odmislimo morebitne nostalgije funkcije tovrstnega početja). Takšno stanje bi bilo mogoče dojeti celo kot srhljivo, saj kaže, da opazne in resne opozicije ("levi-vice") praktično ni. Še huje, videti je, da se je razblinila tudi "politika" (npr. demokratični diskurzi o "nacionalnih" interesih, "strategiji" razvoja in "občih" vrednotah). Politični prostor so uzurpirali eksperti za stike z javnostjo (*public relations*) in oblikovanje tržno dopadljivih

¹ Levi in desni realizem se večinoma strinjata z naslednjimi ocenami: (1) kriminaliteta je "resnični" družbeni problem (strah javnosti pred kaznivimi dejanji in "kriminalci" je torej pretežno razumno utemeljen); (2) tradicionalni kriminologiji se ni posrečilo ustrežno dojeti in opredeliti "realnosti" kriminalnih pojavov; (3) kriminološko znanje je slej ko prej pomanjkljivo in omejeno, takšne pa so v glavnem tudi zmožnosti "družbe" (in predvsem države) za učinkovito preprečevanje prestopništva (kar pa ne sme biti razlog za malodušje, saj se kaže odločno zavzeti že za skromne dosežke, npr. za manjše

ljiv je, ne nazadnje, že sam izraz "realizem",³ čeprav najbrž ni mogoče zanikati njegove pomenske mikavnosti. Marsikomu se pač zdi dovolj dopadljivo, da se predstavlja za "realista". Kdo – npr. v ozkem krogu akademske kriminologije – bi konec koncev želel, da ga imajo "pomembni drugi" (npr. kriminologi, politiki ali "laična" javnost) za "ne-realista"? Ta slabšafna etiketa namreč sugerira, da imamo opraviti s posameznikom, ki je otročji, neresen, neodgovoren in nezrel: skratka "idealist", ki "živi v oblakih" in goji nespametne, utopične in neuresničljive aspiracije. Levi realizem je sprožil vrsto polemičnih, vsekakor zelo kritičnih reakcij iz vseh "frakcij" sodobne kriminološke srenje, ne nazadnje tudi zaradi "trmastega" vztrajanja pri iskanju vzrokov kriminalnih pojavov oz. razvijanja etiološke teorije, ki jo bomo predstavili v nadaljevanju.

Realistična zvestoba "bistvu kriminalitete"

Najbrž najvažnejše usmerjevalno načelo levega realizma je "ostati zvest naravi kriminalitete". Takšno vodilo napotuje k preučevanju naslednjih razsežnosti kriminalnih pojavov: (a) forme kaznivega dejanja; (b) socialnega konteksta kaznivega dejanja; (c) strukture kaznivega dejanja; (č) časovnega ("razvojnega") aspekta kaznivega dejanja; (d) prostorske umeščenosti kaznivega dejanja. Pojdimo po vrsti. Formo kaznivega dejanja je mogoče razgraditi v dve pojmovni dvojici. Prvo tvorita žrtev in storilec, druga pa obsega "akcijo" (kaz-

medijskih podob, tehnokrati in menedžerji s knjigovodsko-računovodskim ("instrumentalnim") umom: apostoli ekonomistične religije ("novega enoumja", ki je – če smo iskreni – najbrž še bolj totalitarno in mogočno kakor tisto, ki ga pripisujejo nekdanjim "socialističnim" državam), ki prisega le še na privatizacijo, liberalizacijo in deregulacijo (vzporedno kajpak z neomejeno "podganjo" gonjo za dobičkom, nekako v skladu s priljubljenim sloganom: "Naj obogati, kdor more").

³ Pat Carlen (s. 212-213) opozarja, da "realizem", ki ga prakticirajo Jock Young in njegovi somišljeniki, ni filozofski (npr. v smislu, ki ga je razvil Karl Popper v delu *Objective Knowledge*) niti sociološki (ki ga npr. priporoča Emile Durkheim v "klasičnem" delu *Pravila sociološke metode*). Popperjanski in durkheimovski "realizem" merita na kritiko "zdravega" ali občega razuma (*common sense*), medtem ko se levi realizem zavzema za zvestobo "realnosti" kriminalitete, kakor je pač dojeta v očeh "navadnih" ljudi (in v naslednjem koraku zgolj statistično "reproducirana" v lokalnih viktimoloških raziskavah). Levi realizem torej nima namena "subvertirati" zdravorazumskih pojmovan v zvezi s kriminalom (vsaj v celoti ne). Carlen v tej zvezi očita levemu realizmu, da je po svoji temeljni usmeritvi esencialistična kriminologija, saj predpostavlja obstoj pojava z imenom "kriminaliteta", ki naj bi bil nekaj enotnega (ali vsaj poenotnega), celega, objektivnega, enorodnega in zlahka prepoznavnega (vsaj za "dobre in razumne" ljudi) – ne pa "brkljarija" raznovrstnih normativnih kršitev. Ker razume levi realizem kriminaliteto kot "unitarno" kategorijo, ne preseneča, da si prizadeva ponuditi vseobsežno etiološko teorijo in ("posledično"?) še celostno kriminalitetno politiko, kar je – kot kritično pripomni Carlen – v popolnem nasprotju s spoznanji interakcionistične kriminologije iz šesetdesetih let.

nivo dejanje) in "reakcijo"⁴ (ne)formalnega družbenega nadzorstva. Vse štiri prvine interaktivno oblikujejo "kvadrat kriminalitete" (*square of crime*). Po mnenju levih realistov ponuja šele tovrstna pojmovna shema zares celosten uvid v naravo kriminalnega pojava, s čimer se je mogoče izogniti enostranskim (oz. delnim) kriminološkimi teorijam. Tradicionalne teorije so bile pogosto osredotočene na eno samo prvino "kvadrata kriminalitete" (Young). Biološki pozitivizem (npr. Lombroso in njegovi nasledniki) in psihološki pozitivizem (npr. Eysenck) se ukvarjata predvsem s storilcem kaznivega dejanja (oz. njegovo "kriminalnostjo"), sociološki pozitivizem (npr. Merton, Cohen, Cloward in Ohlin) pa zanima porazdelitev kriminalitete v družbeni strukturi. Čikaška ekološka šola je prvenstveno preučevala kriminogene določilnice v družbeni skupnosti (npr. dezorganizacijo na "območju prestopništva" in prostorske dejavnike prestopništva). Teorija etiketiranja je namenila osrednjo pozornost (ne)formalnim družbenim reakcijam na kriminalno vedenje. Levi realisti pa si prizadevajo povezati vse omenjene delne osvetlitve v enotno (po možnosti vseobsegajočo) teoretsko perspektivo. Družbeni kontekst prestopništva vključuje neposredno socialno okolje in širše strukturne razmere. Young (1994, s. 105-106) opozori v tej zvezi na pomanjkljivost desnega realizma, ki preučuje vzroke kriminalnega vedenja ne oziraje se na širšo družbeno strukturo: družino (in "primarne" socializacijske prakse) obravnava npr. neodvisno od družbenoekonomskih in kulturnih sprememb. "Permisivni etos" je v konservativni optiki obravnavan povsem neodvisno od tržno usmerjene družbe (in njenih ekonomskih "funkcionalnih imperativov"). Struktura kaznivega dejanja se nanaša na odnose, ki so značilni za posamezne vrste (ali tipe) kaznivih dejanj. Na primer: pri trgovanju s prepovedanimi drogami je struktura kriminalnega pojava običajno piramidalna; vlomi implicirajo običajno večje število žrtev, vlomilce in osebe (*fences*), ki odkupujejo ukradeno blago. In tako naprej. Časovno ("dihrono")

⁴ Družbeno nadzorstvo obsega formalne in neformalne nadzorovalne mehanizme (npr. izobraževalni sistem, množična občila, delovno mesto, družino, vrstniško skupino, socialne službe, policijo...). Po mnenju levih realistov imajo neformalni nadzorovalni mehanizmi večjo težo pri preprečevanju kriminalnega vedenja kakor formalne nadzorovalne institucije. Pojem "socialna reakcija" vključuje dve zelo različni razsežnosti: (1) definicijsko prvino (tj. opredelitev kaznivega dejanja, ki razmeji med kriminalnimi in nekriminalnimi vedenjskimi vzorci); (2) nadzorstveno prvino (tj. dejanski obseg kontrole v razmerju do določenega tipa kaznivih dejanj). Teh dveh vidikov ne smemo pomešati. Možno je namreč, da se, recimo, definicijska prvina "zaostri" (npr. v tem smislu, da postane javnost – ali vsaj dovolj vpliven odsek javnega mnenja – manj tolerantna do določenega škodljivega ali problematičnega pojava, npr. družinskega ali spolnega nasilja), medtem ko nadzorstvena prvina oslabi (zmožnost nadzorovati moteče pojave – s formalnimi ali neformalnimi metodami – se torej zmanjša). Young (1994, s. 105) v tej zvezi opozarja, da je za sodobno družbo značilna protislovna razvojna težnja: po eni strani se v njej povečuje obseg (ali "količina") profidružbenega vedenja, po drugi strani pa se zmanjšuje strpnost javnosti do raznovrstnih oblik nasilja (tudi do tistega, ki je bilo še v bližnji preteklosti nekako "normalizirano" ali vsaj prikrito in neopaženo).

razsežnost kaznivega dejanja (*trajectory of criminal behaviour over time*) je mogoče razčleniti v več povezanih "etap": (1) vzroke, ki delujejo na posameznika iz ozadja (*background causes*), npr. brezposelnost, relativna deprivacija, anomični (ali strukturni) pritiski, rasizem, socialna dezorganizacija, odtujenost, resentment ali revščina; (2) moralni kontekst, v katerem se posameznik zavestno odloči, da bo storil kaznivo dejanje; (3) neposredno (ali "predkriminalno") situacijo, v kateri pride do izvršitve kaznivega dejanja; (4) odkritje kaznivega dejanja; (5) neposredne odzive (ne)formalnih nadzorovalnih "aparatur", kakor jih občuti storilec; (6) reakcijo žrtve na kaznivo dejanje (vključno z odzivi družbe/države na potrebe žrtve). Prostorska razsežnost kaznivega dejanja pa se nanaša na geografski (ali "fizični") okvir, v katerem potekajo kriminalne aktivnosti (in družbeni odzivi nanje). Trgovanje s prepovedanimi drogami ima npr. pogosto mednarodno razsežnost.

Levi realizem in etiološka analiza kriminalnega vedenja

Levi realizem (za razliko od "idealistične" in "administrativne" kriminologije) namenja osrednjo pozornost etiološkemu vprašanju (za razliko od desnega realizma pa se osredotoča predvsem na družbene – strukturne in procesne – določevalnice kriminalnih pojavov). Pri tem se opira na teorijo o anomiji (in sicer v durkheimovski in mertonovski različici), teorijo o strukturnih pritiskih in teorije o subkulturah. Etiološka teorija levega realizma ni deterministična. Ne implicira, recimo, da posameznik stori kaznivo dejanje zgolj zaradi vzročnega delovanja notranjih in zunanjih "dejavnikov" ali kake univerzalne (nadzgodovinske) kriminološke "zakovitosti". Lea in Young (1984, s. 81-83) v tej zvezi polemizirata z znano tezo o kriminogenih implikacijah "razbite družine" (*broken home*), še zlasti s teorijo, ki jo je razvil John Bawly (v odmevni knjigi *Forty-Four Juvenile Thieves* iz leta 1946). Ta razlaga po njunem mnenju prezre subjektivni dejavnik, namreč način, kako posameznik občuti (dojame in osmisli) krizo v družini. Za nekoga je razpad družine težko pričakovano olajšanje, saj pomeni konec nenehnih prepиров, mučnih medosebnih napetosti in raznovrstnega nasilja. Za drugega pa je izguba starša velik problem. Visoka korelacija med članstvom v "razbiti družini" in poznejšim prestopništvom ni znamenje "naravne zakonitosti". Razumeti jo kaže tako, da se v danem obdobju podobno odziva ("obnaša") precejšnje število oseb, ki se znajdejo v podobnih zunanjih okoliščinah. Poleg tega velja upoštevati, da uradni podatki (ki kažejo, da prihaja mnogo prestopnikov iz "razbitih" družin) niso objektivni, ker predpostavljajo človeško subjektivnost, npr. kriminalitetopolitične prioritete represivnih organov in njihove ocene, katera kazniva dejanja so dovolj resna, da si zaslužijo pozornost (in formalno obravnavanje), in kateri storilci so dovolj nevarni (ali problematični), da si zaslužijo kazenskopravni pregon (in sankcijo). V tem procesu ni nepomembno, katere teorije o prestopništvu zagovarjajo subjekti kazenskopravnega sistema. Če sledijo teoriji o "razbitih"

družinah, utegne biti prav okoliščina, da prihaja odkriti storilec prav iz take družine, pomemben razlog za pregon in sankcijo (s čimer postane omenjena teorija "prerokba, ki izpolnjuje samo sebe").

Etiološka teorija, ki jo ponudi levi realizem, temelji na treh ključnih pojmi, in sicer subkultur, relativni deprivaciji in (politični) marginalizaciji. "Kultura" je v bistvu način življenja, ki je značilen za člane družbene skupine. Kultura obsega jezikovni sistem, prevladujoče ideje ("pogled" na notranji in zunanji pojavni svet), način oblačenja, umetnost, običaje, religijo, moralna pravila, vrednote, ekonomske, pravne in politične institucije. Kultura je, zelo na kratko (in skrajno v grobem), skupni in naučeni (v procesu socializacije) "načrt za življenje" (Clyde Kluckhohn). Kultura opredeljuje, kako ljudje razmišljajo, čutijo, čustvujejo, zaznavajo – npr. psihične, družbene in naravne – pojave in ravnavajo v vsakdanjih življenjskih praksah (Haralambos, s. 16–18). Po drugi strani pa je nastanek in razvoj "subkulture" povezan z dejstvom, da se posamezniki nahajajo v različnih strukturnih položajih (v odvisnosti od razredne, poklicne in etnične pripadnosti, spola ali starosti), kjer so soočeni s posebnimi problemi, ki jih morajo reševati in se nanje prilagajati (življenje je pravzaprav proces stalnega prilagajanja na notranje in zunanje spremenljivke). Subkultura je kolektivna adaptacija na probleme, ki jih občuti skupina posameznikov v podobni strukturni poziciji.⁵ Ni nekaj stalnega ali nespremenljivega. Spreminja se v času in prostoru (v kontekstu učinkovitih medosebnih interakcij), v odvisnosti od družbenih procesov in sprememb v razumevanju neposrednih materialnih okoliščin.

Lea in Young (s. 76–83) se – v najbrž "klasičnem" delu levega realizma s pomenljivim naslovom *What Is to Be Done about Law and Order?* – osredotočita na subkulture nezadovoljstva (*subcultures of discontent*). Posebno pozornost namenita odklonskim subkulturam (*deviant subcultures*), v katerih prepoznavata "smiselne poskuse reševanja problemov, ki jih občutijo njihovi pripadniki" (s. 77). Pisca zavrmeta uporabo oznak, ki jih običajno pripisujejo odklonskim osebam. Gre za etikete, kot so "psihopatska", "nesocializirana", "hiperaktivna", "živalska", "nerazsodna", "nezrela", "neprilagojena" ali "nora" oseba. Po njunem mnenju so tovrstni pridevniki ("atributi") izraz normativne ocene zunanjega opazovalca, ki dojema lastne vrednote (in vedenjske vzorce) kot "normalne" ali celo "naravne", po drugi strani pa dejanja, ki odstopajo od njegovih normativnih pričakovanj, opredeli kot

⁵ Teorija o subkulturah postavlja vedenje posameznikov v širši družbeni kontekst. Njihovih dejanj ne pojasnjuje z nagnjenostjo ali "dispozicijo" za določeni tip vedenja (recimo v smislu razlage, da je nekdo nasilen zato, ker je "psihopat", ali da je kaka oseba spolno promiskuitetna zato, ker je "nimfomanka", ali da nekdo krade zato, ker je "pohlepen" ali "hudoben"). Omenjena teorija se namreč bolj kot na posameznika osredotoča na skupino (v luči njenega mesta v družbeni strukturi), s čimer povezuje mikroraven (subkulturno pogojeno ravnanje posameznikov) z makroravnjo (npr. ekonomskimi, političnimi in kulturnimi procesi v družbi).

abnormalna ("patološka"), nevredna, nesmislena, brezciljna in nerazumna. V luči subkulture teorije je vsako človeško vedenje smiselno. Razlike v vedenjskih vzorcih odsevajo subkulture razlike v odzivih na skupno občutene probleme. Lea in Young (s. 78) dajeta za zgled problematično vedenje otrok iz nižjega (delavskega) razreda v šolskem okolju. Njihovega vedenja ne povezujeta s "hiperaktivnostjo" ali "nižkim IQ-jem", marveč z dejstvom, da fantje, ki dosegajo slabe učne uspehe (in povzročajo še kup disciplinskih težav), kmału spoznajo, da so zanje namenjene predvsem službe, ki zahtevajo malo večšin (*low-skilled jobs*) in za katere je akademski dosežek nepomemben. Njihov "strukturni problem" je torej v tem, da so v šolskem okolju prisiljeni tekrovati po normativnih merilih srednjega razreda, za katera pa so (zaradi razrednega in kulturnega porekla) slabo pripravljene. "Rešitev", ki jo sprejmejo, je v tem, da zavrnejo avtoriteto šolnikov, prezirajo "grebatorje", kršijo šolska pravila, "špricajo" pouk, ne sodelujejo v učnem procesu in zanemarjajo šolske obveznosti. Po drugi strani pa razvijajo subkulturo, ki ceni "mačizem", žilavost (*physical toughness*) in seksizem. S "protišolsko" subkulturo zavrnejo uradne standarde, ki ogrožajo njihovo samospoštovanje (in samopodobo), obenem pa se bolj prilaga "usodi", ki jih čaka (oziroma jim je namenjena) v odraslem svetu heteronomnega dela. Svojo neugodno pozicijo v (zanje tujem) kulturnem okolju torej povzdignejo v vrlino.

Cilj subkulturnih teorij je gledati na družbene pojave v optiki opazovane skupine, ne pa z očmi opazovalca, ki mu je preučevana subkultura precej tuja in jo raziskuje skozi prizmo kvaziznanstvenih ("objektivnih") konceptov, s čimer opazovanemu "predmetu" zanika najbolj vitalno prvino človeške subjektivnosti, namreč zavest (tj. specifično "napravo" za beleženje in ustvarjanje smisla). Teorije o subkulturah se kajpak ne zaustavijo na ravni subjektivnih interpretacij (ali – če uporabimo interakcionistični izraz – "definicij situacij") v krogu subkulture, ampak jih skušajo razumeti v širšem družbenem ("objektivnem") kontekstu. Vsekakor pa vztrajajo, da je odklonsko ravnanje smiselno in da je nujno upoštevati pomen, ki ga ima dejanje/dejavnost za samega subjekta (in kajpak za "referenčno" skupino, ki ji pripada). Skušnjava izničiti, prezreti ali zanikati (subjektivni) pomen odklonskega ravnanja (normativnih kršitev) ni majhna. Uresničiti jo je mogoče na dva načina. Dejanje lahko opišemo kot "brezpomensko" ali "brezciljno". Zakaj to počnemo? Motiv se običajno skriva v stališču, da obstajajo razlogi (za delovanje), ki so "normalni": če jih v konkretnem primeru ni (opaziti), je dejanje pač "nesmiselno". Edini način, da je tovrstno dejanje za zunanjega opazovalca "smiselno", je ta, da ga opiše kot "nesmiselno".⁶ Opazovalec namreč ne more reči, da je dejanje "smiselno", ker bi s tem ogrozil lastno pojmovanje o tem, kaj je prav, dobro, zdravo, moralno, normalno in naravno. Naslednji način zanikanja "avtentičnega smisla" je v tem, da

⁶ Vzemimo za zgled razliko med tatvino in vandalizmom. Prvo dejanje je običajno razumljivo (kolikor je pač videti kot "instrumentalno"), drugo pa je nekako nerazumljivo in zato pogosto označeno kot nerazumno ("iracionalno").

pojasnilo, s katerim odklonska oseba opiše svoje dejanje, opazovalec zavrne, češ da je "zgolj racionalizacija" (dejanje je namreč "v resnici" posledica kromosomskih anomalij, neustrezne socializacije, šibkega nadjaza ali drugih vzročnih sil onstran "subjektive" kontrole). S tem ji ekspert sporoča, da je on tisti (skupaj z vsemi "dobrimi" in "normalnimi" ljudmi), ki ve bolje od nje, kaj je "pravi" pomen njenega dejanja.

Relativna prikrajšanja in nezadovoljstvo

Za razumevanje kriminalnega ravnanja so še posebej pomembne "subkulture nezadovoljstva". Lea in Young (s. 81–85) menita, da je nezadovoljstvo v precejšni meri pogojeno z občutenjem "relativne deprivacije". Revščina – čeravno zelo huda – ne vodi nujno (ali samodejno) v subkulturo nezadovoljstva (možna je npr. njena navezava na fatalizem in resignacijo). Nezadovoljstvo izvira iz medosebnih/medskupinskih primerjav, ki pokažejo, da razlike na ravni dohodka, bogastva ali "življenjskih šans" (materialnih pogojev, ki so *sine qua non* za samodoležno delovanje) niso ne nujne ne pravične.⁸ Če so družbene neenakosti dojete kot "naravne", "normalne" ali "upravičene", nezadovoljstva običajno ni. Revščina potemtakem – vsaj v optiki levega realizma (za razliko od "vulgarnega" ekonomskega determinizma) – ne povzroča neposredno kriminalnega vedenja.⁹ Ogromno ljudi je, ki so zelo revni, a vseeno nikoli ne storijo kaznivega dejanja.¹⁰ Na drugi strani pa je ogromno ljudi, ki niti najmanj niso revni, a vseeno kršijo kazenskopravne norme (pomislimo na *crimes of the powerful*, tj. korporacijsko in državno kriminaliteto, utaje davkov, kazniva dejanja na delovnem mestu, poslovne goljufije, poneverbe in kopico prestopkov, katerih

⁷ Na primer: Oseba, ki "preveč pije", se ne zna (ne zmore) soočiti z realnostjo. Posameznik, ki sodeluje v političnih protestih, ima neustrezen odnos do avtoritete (ki korenini v nerešenem Ojdipovem kompleksu). Posameznik, ki kadi marihuano, počne to pod pritiskom vrstniške skupine. Bolj bi preučevane osebe zatrjevale, da se ne strinjajo z ekspertovo razlago, bolj bi v njegovih vsevednih/vsevidnih očeh dokazovale, da "resnično" ne razumejo samih sebe. Cohen (s. 42–43) v tej zvezi pikro opozarja, da so največji mojstri za brisanje subjektivnega pomena psihiatri, ki dajejo znanstveno veljavo zdravorazumskim izjavam v smislu: "Ubogi bedak, prav gotovo mu v glavi manjkajo koleščki, da je storil takšno norost".

⁸ Pojem "relativna deprivacija" predpostavlja, da je človek determinirano bitje (saj ne živi – če parafraziramo Marxa – v okoliščinah, ki si jih je izbral sam, ampak v razmerah, ki so pogojene z objektivnimi družbenimi procesi in strukturami) in ustvarjalno bitje (tj. subjekt, ki je zmožen presepati psihične, družbene in naravne omejitve/prisile).

⁹ Tudi brezposelnost ne povzroča neposredno kriminalnega vedenja. Nazoren zgled te teze ponujajo stari ljudje (upokojeenci) in nezaposlene ženske (gospodinje), ki so odgovorni za razmeroma majhno (praktično zanemarljivo) število kaznivih dejanj.

¹⁰ Subjektivne (in kolektivne) reakcije na revščino (oz. probleme, ki so z njo povezani) so različne. Posameznik (in skupina) lahko najde "rešitve" npr. v nacionalizmu, seksizmu, rasizmu, antiintelektualizmu ali sindikalizmu.

storilci so pripadniki srednjega razreda). Revščina postane kriminogeni dejavnik, če je doživeta (in "simbolizirana") kot nepravilna. V tem primeru gre za "relativno prikrajšanje" (ki vključuje spoznanje, da imaš manj kakor drugi, in oceno, da "ni prav", da imaš manj kakor drugi), ki ustvarja nezadovoljstvo. Če ni politične rešitve (oz. političnih možnosti za odpravo diskriminatornih družbenih položajev), postane relativno prikrajšanje kriminogeno.

Od kod izvirajo zelo razširjena občutja relativne deprivacije v sodobni družbi? Lea in Young (s. 95–97) opozarjata, da kapitalistična družba (oz. njeni kulturni ideali) sili ljudi, da tekmujejo in se nenehno primerjajo med sabo (s tem pa spodbuja tudi občutja relativne deprivacije). Vladajoča ideologija prikazuje življenje kot nepretrgano tekmovanje, nekakšen tek na dolge proge. Vendar je v praksi tekmovanje precej nenavadno: nekateri (npr. bogati) jo začnejo s veliko prednostjo pred drugimi (na ta problem, je opozoril že Durkheim v kritiki pravice do dedovanja), nekateri tekmujejo obteženi z vsakovrstnimi bremenami (npr. ženska, ki je istočasno mati, gospodinja in delavka), nekaterih pa sploh ne spustijo na tekmovališče (npr. strukturno brezposelnih oseb). Za razliko od teorij, ki pojasnjujejo prestopništvo z "neučinkovito socializacijo", zaradi katere storilec ni ponotrnilj veljavnih vrednot in pravil, in v nasprotju z levim idealizmom, ki je razumel premoženjski kriminal kot obliko "proto-revolucionarne" dejavnosti (navdihnjene z "alternativnimi" vrednotami), ki prerazdeljuje zasebno premoženje, zagovarja levi realizem tezo, da je protidružbeno ravnanje pogojeno z ekonomskimi pritiski in (*hic!*) dominantnimi vrednotami: "Vrednote enake ali meritokratske družbe, ki jih kapitalizem vceplja v glave ljudi, so nenehno v protislovju z dejanskimi materialnimi neenakostmi v družbi. V nasprotju s konservativnimi pogledi je dobro socializirana oseba tista, ki je še najbolj nagnjena h kriminalnemu vedenju. Kriminaliteta je v sodobni družbi endemičen pojav zato, ker kapitalizem proizvaja tako egalitarne ideje kakor materialna prikrajšanja" (Lea in Young, s. 95–96). Za kriminogeno situacijo je torej značilno, da se v njej stekata ekonomsko (in politično) nezadovoljstvo in odsotnost ekonomskih (in političnih) priložnosti (ali "alternativ"), ki bi omogočale konstruktivno (ali družbeno sprejemljivo) reševanje subjektivno občutenih problemov. Skratka, za leve realiste je kriminalno vedenje protidružbeno, vendar ne zaradi pomanjkanja konvencionalnih vrednot, ampak zaradi njihove (ponotrnanje) navzočnosti. Vrednote večine kršilcev iz delavskega razreda so namreč povsem konvencionalne, npr. individualizem, egoizem, brezobzirna tekmovalnost, "mačizem" ali želja po materialnih dobrinah. To so vrednote, ki jih kršilci ne morejo doseči po zakoniti poti (zaradi ekonomsko in politično marginaliziranega položaja v družbi): "Kriminaliteta je ena izmed oblik egoističnega odziva na prikrajšanje. Korenini v pravičnosti, toda njeno razraščanje često še stopnjuje družbene krivice" (Lea in Young, s. 97). Kriminalno vedenje je torej subjektivni odziv na krivično družbo, vendar gre za reakcijo, ki je tudi sama (največkrat) krivična (in še povečuje "količino" družbenih krivic in splošno "demoralizacijo" ali "dezorganizacijo").

Levi realisti opozarjajo na čedalje bolj razširjeno spoznanje ("mnenje"), da je revščina (in brezposelnost) posledica družbenih vzrokov (tj. političnih odločitev in preferenc), hkrati pa družbene (in predvsem državne) institucije ne storijo ničesar, da bi tovrstne probleme odpravile. To vodi v cinizem in izgubo zaupanja v osrednje družbene institucije. Ekonomske deprivacije so tesno povezane s politično marginalnostjo, ki prizadeva zlasti mlade brezposlene, ki nikoli niso bili zaposleni. Te osebe niso vključene v politični proces (oz. so s svojo ekonomsko marginalnostjo iz njega izključene). Gre za mladostnike, ki zaključijo šolanje brez pravih obetov za prihodnost. Od tod izvira subkultura obupa (*subculture of despair*), ki je izraz resentimenta, izhajajočega iz nerealiziranih (oz. frustriranih) aspiracij. Toda blokirana pričakovanja ne vsebujejo natančno opredeljenih potreb, za razliko od pričakovanj posameznika, ki po končanem šolanju dobi službo, se poroči, naredi otroke, se zadolži in kupi stanovanje (zato potrebuje stalen dohodek, da bi vzdrževal družino, plačeval račune in hipoteko). Če bi imeli mladostniki, ki še nikoli niso bili redno zaposleni, pred sabo jasne cilje, bi se morda združili na podlagi skupnega programa in se vključili v politični boj za njegovo uresničitev. Vendar so njihova pričakovanja razmeroma nebulozna (želijo si npr., da bi bila prihodnost vredna, zanimiva in ustrezno nagrajevana). Ker ni jasno izoblikovanih ciljev,¹¹ ni ustrezne politične "mobilizacije" mladih (brezposelnih) ljudi (Lea in Young, s. 211–212). Mladi ostajajo brez politične organizacije (skupine za pritisk), ki bi učinkovito zastopala njihove interese. Preostane jim le še ulica, ki pa ne zagotavlja skupinske kohezivnosti (oz. solidarnosti). Ulično pogojena medosebna povezanost je lokalno omejena in večinoma ekspresivna, npr. na rock koncertu, nogometni tekmi, priložitostni demonstraciji ali nemiru (*riot*).

Ekonomska marginalnost (prikrajšanja in pomanjkanje priložnosti) mladih brezposelnih oseb se reproducira¹² v obliki

¹¹ "Revni mladostniki ne vidijo več nobenega pravega smisla v boju za boljši svet. Ta boljši svet zanje že obstaja, in sicer zelo blizu slabemu in neznosnemu svetu, v katerem žive oni sami. Skupna upanja in skupne dejavnosti jih ne zanimajo. Upanja so omejena na individualni pobeg – na primer na velik dobiček na loteriji in v drugih igrah na srečo. Ideal boljšega življenja je ukrojen po meri kapitalizma. To je ideal, ki je danes že uresničen v življenjih premožnih ljudi. Boji delavskega gibanja so za revne zelo oddaljeni. Bogataši niso nič več krivi ali moralno spomi. So zgolj uspešni. Revni in bogati si ne nasprotujejo več. ... Bogataši so konec koncev na strani revežev: želijo si, da bi postali še bogatejši, saj bi tako lahko pomagali tudi revežem, da bi bili nekoliko manj revni. Na ta način se je izoblikovala popolna simbioza med bogatimi in revnimi, neke vrste ponovno vzpostavljena harmonija, ki je zahodni svet ni poznal vse od konca fevdalizma dalje. ... Ideje o alternativni družbi so izgubile nekdanji čar. Ljudje brez lastnine so se zato obrnili drug zoper drugega. Revni kradejo revnim. To so dejanja iz političnega obupa. Obstaja kopica dokazov, da postajajo britanska mesta zelo podobna severnoameriškim: nasilje, krutost in izprijenost so zgoščeni v getih, kjer lahko revni neovirano napadajo drug drugega. Medtem pa lahko bogati mimo spijo v svojih vami posteljah" (Jeremy Seabrook: *The Crime of Poverty*; navedba v Lea in Young 1986, s. 363).

¹² Ekonomska marginalnost spreminja naravo "mladosti", ki ni več razmeroma kratek prehod v odraslo obdobje (svet heteronomnega

politične marginalnosti, ki obsega: (a) izolacijo od koordinirane in močne skupine za pritisk (*pressure group*); (b) izolacijo od liberalno-demokratskega političnega procesa/sistema, v katerem bi bilo mogoče izraziti skupinske interese. Lea in Young (s. 215–217) poudarjata, da volilna pravica ne rešuje problema politične marginalnosti (kar se kaže v veliki politični abstinenca in splošni apatiji¹³). Skupine, ki so politično marginalne, so obsojene na pozicijo zunaj organizacijskih oblik in sprejetih načinov izražanja političnih interesov, ki so značilni za demokratično politično ureditev (“etablirani” proces, ki predpostavlja pogajanja in sklepanje kompromisov). To dejstvo v marsičem spremeni značaj obstoječega političnega sistema. Razmerje politično marginalnih skupin do države je namreč specifično. Marginalci so še vedno (vsaj “de iure”) nosilci ekonomskih, političnih in socialnih pravic. “Država” jih ne more preprosto ignorirati. Vendar jih obravnava kot “objekt” (ne pa kot subjekta) političnih ukrepov. Z njimi se ukvarja po upravni poti in v skladu s političnimi smernicami, na katere politično in ekonomsko marginalne skupine ne vplivajo. Lea in Young menita, da imajo ti družbeni procesi za posledico nastanek avtoritarne države, ki je v središču še vedno “demokratična” (vsaj za osebe, ki so vključene v produkcijski proces in integrirane v politične strukture) in “legitimna” (zaradi kompromisnih rešitev sporov med interesnimi skupinami), nedemokratična pa je v razmerju do skupin,¹⁴ ki jih je kapitalizem izrinil na

dela, jasnih interesov in vključenosti v mehanizme politične participacije ali integracije). Mladost se umetno podaljšuje v dvajseta leta, kar sproža vrsto problemov (npr. na ravni moške spolne “identitete” in igranja “spolne vloge”).

¹³ Apatijo stopnjujejo tudi sami “politiki” (v resnici gre bolj za menedžerje s skrbno izdelanim všečnim medijskim “imidžem”), ki se zelo trudijo dopovedati ljudem, da je političnih vprašanj in problemov zelo malo (edini “politični” fenomen naj bi bil boj za oblast med grupacijami, ki so si “programsko” precej podobne, saj jih k temu silijo “realitete” imperativov kapitalске logike in interesi privilegiranih slojev, ki financirajo drage predvolilne kampanje). Problematike, ki so v igri, so v novodobnem “političnem” diskurzu predstavljene zvečine kot “tehnične” ali “strokovne” (npr. “strogo pravne”, “strogo ekonomske” ali “strogo vojaške”). Tradicionalna opredelitev politike kot “umetnosti možnega” je postala v današnjem času neuporabna. “Politika” se predstavlja (in dojema) kot tehnologija nujnega (npr. “nujnega vstopanja v Evropo in NATO”, “nujnega neprestanega oboroževanja”, “nujnega zboljševanja konkurenčne sposobnosti”, “nujnega podrejanja ameriškega imperializmu”, “nujnega krčenja socialne države”, “nujnega liberaliziranja in dereguliranja gospodarstva”, “nujnega varčevanja pri plačah delavcev in zapravljanja za reklame in oglaševanje”, “nujnega privatiziranja ali denacionaliziranja javnega sektorja”, “nujne gradnje avtocest” in tako naprej).

¹⁴ Člani teh skupin imajo še vedno vse formalne politične pravice, vendar pa to nima nikakršnih resnih političnih konsekvenc (“zadovoljni” razred ima namreč demokratično večino glasov, zato skušajo politiki, “levi” in desni, ustreči in sploh biti dopadljivi predvsem “sredini”, ki pretehta na volitvah in običajno ni naklonjena ne zviševanju davkov niti socialni državi, ki bi bila preveč “radodarna” do “onih spodaj”, obdanih s stalnim dvomom, da so pravzaprav sami še najbolj “odgovorni” za lastne probleme: “Za pridne roke, se zmeraj najde kako koristno opravilo, medtem ko je lenoba mati vseh pregreh”).

družbeni rob. Politični in ekonomski marginalci imajo stik z državo zvečine prek dveh institucij, namreč policijske postaje in zavoda za zaposlovanje. Hkrati pa so izpostavljeni vsem vrednotam in standardom industrijske družbe. Mediji nenehno podžigajo njihove potrošniške aspiracije (sanjarije in fantazije), “družba” pa jim ne daje pravih priložnosti, da bi jih uresničili.

Kriminalno vedenje kot oblika prilagoditve

Za leve realiste je kriminalno vedenje oblika subkulturne prilagoditve, ki je verjeten (oz. pričakovani) pojav v primeru, ko materialne okoliščine blokirajo realizacijo kulturnih aspiracij in so nekriminalne alternative (ali “opcije”) odsotne ali vsaj manj privlačne. Young (1994, s. 107–113) meni, da je relativna deprivacija najhujša v nižjih slojih (delavskega razreda) in etničnih manjšinah. Ob tem pa opozarja, da etnološka teorija, ki jo razgrinja Levi realizem, ni monokavzalna. Upošteva namreč vrsto različnih vzročnih spremenljivik (ali “dejavnikov”), kot so disjunkcija med aspiracijami in priložnostmi, anomija (deregulacija oz. neučinkovitost normativnih omejitev posameznikovih sebičnih teženj), egoizem (in pohlep), oblastiželjnost in “obsedenost” s statusom (“statusofrenija”). Young poudarja, da ima pojem “relativna deprivacija”¹⁵ naslednje pojasnjevalne prednosti: (1) relativna deprivacija ni omejena samo na kriminaliteto delavskega razreda;¹⁶ (2) relativna deprivacija ne pojasnjuje le ekonomske kriminalitete, ampak tudi številna nasilna dejanja (in celo “subkulturo nasilja”); (3) relativna deprivacija razloži navidezni paradoks, da so premoženjski prestopki revnih sto-

¹⁵ Relativno prikrajšanje moramo razlikovati od preprostega (“statičnega”) deficita, npr. “golega” pomanjkanja gmotnih dobrin. Opraviti imamo namreč z dinamičnim pojmom, ki je v tesni povezavi s “paradoksom enakosti” (Young 1998, s. 280): bolj se razlike manjšajo, bolj so opazne (in moteče), zato se lahko občutenja relativnih deprivacij stopnjujejo celo v primeru, ko se razlike v materialnih “nagradah” zmanjšujejo.

¹⁶ “Bogati ne izvršujejo kaznivih dejanj zato, da bi si s tem priskrbeli udobje in si povečali gmotno varnost – vse to so si že priskrbeli –, marveč zato, da bi s svojo blaginjo prekosili relevantne tekmece in uživali v tem superiornem položaju. Bogati nadalje ... ne zaidejo v kriminalne dejavnosti zaradi pomanjkanja priložnosti; daleč od tega, zanje je namreč značilen presežek tako nezakonitih kakor zakonitih priložnosti za gmotno okoriščanje” (Young 1988, s. 287). Opraviti imamo torej s “potrebo” po nenehnem preseganju meje (“transgresiji”), ki jo je mogoče poimenovati “anomija uspešnih”. Ta pojav kaže, da “uspešnost” nima notranje omejitve. Vsak posameznikov uspeh je zgolj začasen. Stalno ga ogrožajo novi uspehi drugih uspešnežev. Grožnja je zelo resna, saj utegne postati zdajšnji uspeh iz “jutrišnje” perspektive celo “neuspeh”, “ne zares uspeh” ali “uspeh, ki se z njim ni mogoče pred nikomer pohvaliti” (ker pač nikogar več ne zanima, saj so medtem priplavali na površje že novi “uspešneži” z novimi normativnimi merili za opredeljevanje in prepoznavanje “resnične uspešnosti”). Uspešnost je torej nezdržljiva s “spanjem na lovorikah” (starih uspehih). Vsaj za silo jo jamči le neprekinjeno poganjanje za simboli uspešnosti (+ simbolni boj za definicijo meril “resnične” uspešnosti in prestižnosti). Zelo naporno opravilo.

rilcev pogosto osredotočeni na statusne dobrine¹⁷ (prestopniki ne živijo v "absolutnem" pomanjkanju, hrepenijo pa po luksuznih in prestižnih izdelkih cenjenih znamk).

Young izlušči še naslednje značilnosti levega realizma (v zvezi z razlago "vzrokov" kriminalnega vedenja): (a) etiološka teorija ni (pan)deterministična (prestopnik je rezultat moralne odločitve ali izbire¹⁸ v omejujočih in kajpak določujočih okoliščinah, ni pa samodejni "refleks" zunanjih okoliščin); (b) etiološka teorija ni mehanicistična (upoštevata namreč "subjektivni faktor", zaradi katerega se človeško dejanje razlikuje od živalskega vedenja in gibanja neživih predmetov); (c) etiološka teorija ne predpostavlja neposredne (ali takojšnje) kavzalosti (ljudje običajno potrebujejo kar nekaj časa, da dojamemo in ocenimo svoj neugoden družbeni položaj in poiščemo ustrezne subkulturne ali individualne rešitve); (č) etiološka teorija zavrača biološki determinizem, ne zavrača

pa bioloških teorij in ugotovljenih korelacij¹⁹ med biološkimi spremenljivkami (npr. obliko telesa, hormonskim sistemom, velikostjo in starostjo) in kriminalnim vedenjem (vendar za levi realizem "mačizem" mladih moških iz delavskega razreda ne izvira iz biologije, ampak ima "korenine" v socialnih interakcijah); (d) etiološka teorija je družbeno in kulturno specifična (za razliko od neopozitivizma in nove administrativne kriminologije levi realizem ne išče posplošitev,²⁰ ki bi bile neodvisne od konkretnega kulturnega okolja); (e) etiološka teorija zavrača vulgarni materializem (npr. v obliki psihološkega in sociološkega pozitivizma), idealistični konstruktivizem (ki predpostavlja, da je osebna in socialna identiteta določena "od zgoraj") in "ontološko protežiranje" (Woolgan in Pawluch), se pravi tezo, da obstaja "bistvo" (običajno izgubljeno nekje v preteklosti) ali "resnična podoba" odklonskih pojavov (za razliko od "odtujene" slike/reprezentacije, ki je kot družbeni konstrukt pogojena z neustrezno socialno intervencijo).

¹⁷ "Storilec redko izvrši kaznivo dejanje, bodisi ulični rop ali poneverbo, z namenom, da bi dosegel povprečni osebni dohodek. Revni prestopniki ne kradejo cenjenih avtomobilov, ampak predvsem prestižne znamke. Plenilci trgovin v okviru uličnih izgrediv ali nasilnih demonstracij ne nosijo domov nujno potrebnih živil, ampak drage tehnične dobrine. Nihče – razen zanemarljive manjšine – ne uživa prepovedanih drog, da bi se počutil normalno" (Young 1998, s. 287). Zanimivo je, da so tovrstna opažanja zelo priljubljena pri konservativnih kriminologih, ki jih radi uporabljajo kot zgled moralne pokvarjenosti ("pohlepa") revnejših storilcev. Normativna implikacija je naslednja: če revež krade kruh, mleko ali drva za kurjavo, ga še lahko razumemo (čeprav mu vseeno ne gre oprostiti, da je kradel: zakon je pač zakon in četudi je "trd", mora veljati za vse enako strogo, za lačne in site – kam pa bi prišli, če bi si dovolili ceneno "romantično" sentimentalnost do revežev). Če pa revež krade luksuzne dobrine, je to dokaz njegove nezmemosti (in potemtakem ne le nepoštenosti!): "kriminalnost" prestopka se v tem primeru podvoji, storilec pa izgubi "pravico" do etikete "revež" (če bi bil res reven, ne bi kradel statusnih dobrin, marveč kruh, mleko in drva za kurjavo). Po drugi strani pa je vprašljivo, ali je za razumevanje prestopkov, ki jih zgoraj navaja "poglavar" levih realistov, Jock Young, res neogibno potreben pojem "relativna deprivacija". Zakaj pa naj bi posameznik, ki se že odloči za tatvino, raje kradel zanikrne kripe kakor drage avtomobile, žemljice kakor videokamere? Mar ne bi bila taka izbira skrajno nerazumna?

¹⁸ Lea in Young (1986, s. 361) v tej zvezi izrecno poudarjata, da je storilec moralno odgovoren za svoje dejanje. Osebna odgovornost izvira prav iz subjektivne izbire. Vendar pa pisca opozarjata, da velja "svobodno izbiro" vselej razumeti v neposrednem kontekstu. Situacijske spremenljivke so odločilne za opredelitev protipravnosti, škodljivosti in kaznivosti konkretnega dejanja, in to ne le v običajnem (kazenskoprnem) smislu, ki je omejen na iskanje "olajševalnih" in "obteževalnih" okoliščin. Premoženjsko kaznivo dejanje brezposelne osebe se razlikuje od premoženjskega kaznivega dejanja "belega ovratnika", čeprav je denarna škoda v obeh primerih enaka. Povedano v jeziku kazenskoprne dogmatike: razlika ni v kakovosti, marveč v količini protipravnosti. Po drugi strani pa kaže upoštevati, da ima "enako" kaznivo dejanje različen učinek (*impact*) na različne žrtve. Recimo: Za obubožanega upokojenca je neprimerno hujše, če mu ukradejo denarnico (ali še kaj več), kakor za dobro stoječega podjetnika.

Sklepna opazka

Iz etiološke analize, ki je usmerjena na ekonomske, politične, ideološke in (sub)kulturne kriminogene dejavnike, izpeljejo levi realisti kriminalnopolitične zamisli (in predloge). Za leve realiste so preprečevalni ukrepi, ki jih predlaga situacijska kriminologija (ali "nova administrativna kriminologija"), dobri, smiselni in koristni, a vseeno ne zadoščajo za "realističen" boj zoper kriminalne pojave. Situacijski prevenciji – ki meri na zmanjševanje kriminalnih priložnosti, ojačevanje varovalnih sistemov možnih tarč (*target hardening*), bolj dosledno samovarovalno obnašanje možnih žrtev, oteževanje izvršitve kaznivega dejanja in povečevanje rizičnosti tovrstnega početja – kaže dodati še socialno prevencijo, ki meri na odstranjevanje družbenih (npr. "strukturnih") vzrokov kriminalnega vedenja. Levi realisti se zato zavzemajo za "aktivno" politiko zaposlovanja (država bi morala ustanoviti več zanesljivih delovnih mest), boljše stanovanjsko politiko (vsakdo naj ima stanovanje, na katero je lahko ponosen), zmanjševanje razlik v dohodkih (in bogastvu) in oblikovanje bolj kohezivne družbe, ki bi jo njeni člani dojemali kot pravično. Iz tovrstnih zamisli veje spoznanje, da je kriminaliteta po svojem bistvu politični problem: ne le zato, ker gre za "dejanski" (ne pa zgolj namišljeni) družbeni problem (kar pa ne pomeni, da ga vsi družbeni člani občutijo v enaki meri), ampak zato, ker je v marsičem politično determiniran, saj so politične odločitve (in "preference") tiste, ki določajo družbene pogoje, ki povzročajo kriminalno vedenje (oziroma kriminalne "dispozicije").

¹⁹ Young v tej zvezi priznava, da moški hormoni zelo korelirajo z nasilnim (agresivnim) vedenjem, da so mladi bolj nasilni kakor stari, da so moški bolj nasilni kakor ženske in da so telesno močnejši ljudje nasilnejši kakor telesno šibkejši.

²⁰ Takšno stališče izhaja iz podmene, da objektivne okoliščine (npr. brezposelnost, gospodarska recesija, revščina ali prikrajšanost za materino ljubezen) ne učinkujejo neposredno, ampak vselej prek subjektivnih (in subkulturnih) mehanizmov.

Lea in Young (1986, s. 360-361) poudarjata, da so drakonske kazni, ki jih priporočajo neokonservativni zagovorniki teorije o zastraševanju (*law and order lobby*), neprimerne in celo kontraproduktivne. Po njunem mnenju so takšni kriminalnopolitični predlogi v bistvu neresni. Problema kriminalitete ne rešujejo, ampak ga celo zaostrujejo. Za leve realiste je problem kriminaliteta, ne pa kriminalci. Prestopki so zvečine minorna, amaterska in "mundana" dejanja (z neznatnimi posledicami). Le če jih pogledamo v celoti, namreč kot pogosta dejanja, ki vznemirjajo ljudi, postanejo bolj problematična (zaradi kumulativnega učinka). Lea in Young menita, da povprečni storilec ni predan (*committed*) kriminalnemu vedenju, ampak ga tu pa tam zanese (*drift*) na kriva pota. Zato nasprotujeta ukrepom, ki marginalizirajo in izključujejo storilca (v fizičnem, socialnem in moralnem smislu). Zavzemata se za minimalno uporabo zaporne kazni (prostostna kazen naj bo prihranjena le za najbolj nevarne storilce) in za alternative tej kazenskopravni sankciji. Življenje v zaporu bi moralo biti kar najbolj "normalno" (tj. podobno življenju na prostosti). Levi realisti namenjanjo posebno pozornost policijskim dejavnostim. Po njihovem mnenju bi morala biti policija bolj dovzetna za varnostne probleme v najbolj problematičnih ("dezorganiziranih") družbenih okoljih. Vendar pa policija (ki bi jo morali postaviti pod demokratični nadzor javnosti, zlasti na lokalni ravni) ni edina nosilka preprečevalnega delovanja. Levi realisti so prepričani, da bi se morale v ta projekt vključiti vse najpomembnejše ustanove (ne)formalnega nadzorstva (*multi-agency approach*).

Gotovo je nesporna zasluga britanskega levega realizma v tem, da še vedno vztrajajo v teoretski drži, ki opozarja na nujnost nenehnega umeščanja "kriminalitete" v globalni kontekst poznomoderne družbe. Pri tem ne gre le za nadaljevanje spoštljive tradicije sociološkega pozitivizma v polju moderne kriminologije, ampak bolj za poskus njegove kritične "nadgradnje". Na nek način poskuša levi realizem povezati pozitivistična dognanja s kritičnimi (zlasti interakcionističnimi) kriminološkimi smermi. Vendar pa levi realisti doslej še niso ponudili rešitve, ki bi presegala raven "nenačelnih koalicij". Temeljni razlog je najbrž v želji, da bi bili njihovi predlogi čim bolj kriminalitetonopolitično privlačni oz., še natančneje, ekonomični in predvsem uresničljivi (že "tu in zdaj", in ne šele v neki negotovi prihodnosti, npr. po revoluciji, ki bo ustoličila družbo "demokratičnega socializma"). Prav v tem je bistvo njihovega "realizma", tj. zavezanosti "administrativnim" merilom neolaburistične vlade (na njeni "tretji pot", ki po vsej verjetnosti ne pelje nikamor drugam kakor v obnavljanje kapitalistične družbe v spremenjenih političnih in kulturnih razmerah "poznomodernega" obdobja).

LITERATURA:

- Arnold, D.O. (1973). *Subcultures*. Berkeley, The Glenssary Press.
- Brake, M. (1984). *Sociologija mladinske kulture*. Ljubljana, KRT.
- Carlen, P. (1992). Women, Crime, Feminism, and Realism. V: J. Lowman in B.D. MacLean: **Realist Criminology: Crime and Policing in the 1990s**. Toronto, University of Toronto Press, s. 203-220.
- Cohen, S. (1988). *Against Criminology*. New Brunswick, Transaction Books.
- Currie, E. (1996). Social Crime Prevention Strategies in a Market Society. V: J. Muncie et al.: **Criminological Perspectives: A Reader**. London, Sage, s. 343-354.
- Haralambos, M.; Heald, R. (1989). *Uvod u sociologiju*. Zagreb, Globus.
- Lea, J.; Young, J. (1984). **What Is to Be Done about Law and Order?**. Harmondsworth, Penguin.
- Lea, J.; Young, J. (1986). A Realistic Approach to Law and Order. V: B.D. MacLean: **The Political Economy of Crime: Readings for a Critical Criminology**. Scarborough, Prentice-Hall, s. 358-364.
- Kinsey, R. et al. (1986). **Losing the Fight against Crime**. Oxford, Blackwell.
- Lowman, J.; MacLean, B.D. (1992). Introduction: Left Realism, Crime Control, and Policing in the 1990s. V: J. Lowman in B.D. MacLean: **Realist Criminology: Crime Control and Policing in the 1990s**. Toronto, University of Toronto Press, s. 3-32.
- Matthews, R.; Young, J. (1992). Questioning Left Realism. V: R. Matthews in J. Young: **Issues in Realist Criminology**. London, Sage, s. 1-18.
- Swaaningen, R. (1997). **Critical Criminology: Visions from Europe**. London, Sage.
- Taylor, I. (1980). **Law and Order: Arguments for Socialism**. London, Macmillan.
- Wilson, J.Q. (1985). **Thinking about Crime**. New York, Vintage.
- Young, J. (1986). The Failure of Criminology: The Need for a Radical Realism. V: R. Matthews in J. Young: **Confronting Crime**. London, Sage, s. 4-30.
- Young, J. (1988). Radical Criminology in Britain: The Emergence of a Competing Paradigm. V: P. Rock: **A History of British Criminology**. Oxford, Clarendon Press, s. 159-183.
- Young, J. (1992). Realist Research as a Basis for Local Criminal Justice Policy. V: J. Lowman in B.D. MacLean: **Realist Criminology: Crime Control and Policing in the 1990s**. Toronto, University of Toronto Press, s. 33-72.
- Young, J. (1994). Incessant Chatter: Recent Paradigms in Criminology. V: M. Maguire et al.: **The Oxford Handbook of Criminology**. Oxford, Clarendon Press, s. 69-124.
- Young, J. (1988). Writing on the Cusp of Change: A New Criminology for an Age of Late Modernity. V: P. Walton in J. Young: **The New Criminology Revisited**. London, Macmillan, s. 259-296.

Etiological theories in recent British »critical« criminology

Zoran Kanduč, LL.D., Research Associate, Institute of Criminology at the Faculty of Law, Kongresni trg 12, 1000 Ljubljana, Slovenia

One of the characteristics of recent British "critical" criminology is its persistent interest in causes of delinquent behaviour. However, it digresses from the "orthodox" positivist approach in as much as it attributes an important explanatory role to "subjective factors", that is to the way in which individuals perceive, interpret and evaluate objective (structurally generated) criminogenic determinants. The essential subjective element has already been incorporated in the key explanatory determinant of "left realism", namely the concept of relative deprivation. British critical criminologists have made efforts to revitalise or revise the "classical" sociological explanations of crime, which results in a theory close to the renewed and extended "general theory of criminogenic strain" (Agnew). Anyway, their particularity rests in the fact that they explain in more detail those criminogenic factors which are specific to the post-modern period of capitalistic society.

Key words: criminology, critical criminology, crime etiology, left realism

UDC 343.9.001